

POLICY PAPER

**ČESKO-ČÍNSKÉ VZTAHY:
OD BEZRADNOSTI K AKTIVNÍ POLITICE ČR**

Rudolf Fürst

**Ústav mezinárodních vztahů
Nerudova 3
118 50 Praha 1**

Tento autorský text neprošel ediční úpravou.

Česko – čínské vztahy: Od bezradnosti k aktivní politice ČR

Rudolf Fürst

Úvod

Po pádu totality **po roce 1989** a přerušení vazby na SSSR získala česká strana příležitost vytvářet vlastní politiku vůči ČLR. Česká republika nemá politické zájmy na Dálném východě, prioritou vůči ČLR je udržet přijatelné vztahy s pekingským režimem a **participovat na čínském ekonomickém boomu**. Ekonomické výsledky česko čínských kontaktů jsou však neuspokojivé. Česká strana nedokázala uplatnit své exporty na čínském trhu, který byl chráněn vysokými cly, množstevními kvótami a řadou jiných protekcionistických opatření. Také české pokusy o investiční aktivity v Číně narazily na problémy s odbytem, vycházely z přečeňování tzv. **ekonomického zázraku v ČLR**. Místo aby česká strana zaujala proti čínskému protekcionismu adekvátní odpověď, spoléhala na dobrou vůli Pekingu a setrvala v pasivitě. České zboží do Číny těžko proniká a strmě narůstá vlastní **obchodní deficit**, který přesáhl v roce 2003 **dvě miliardy USD**. ČLR si v ČR naproti tomu zajistila odbytiště pro přebytky svých laciných exportů a politický vliv.

V České republice je nenaplnění vlastních ekonomických zájmů omylem spojováno s údajně nevhodně prezentovaným zájmem ČR o porušování lidských práv v Číně. **Vztah mezi politikou a ekonomikou** se zbytečně přečeňuje. Mezi odlišností politických kultur ČR a ČLR a jejich vzájemnými ekonomickými vztahy neexistuje prokazatelná souvislost, podobně jako v případě ČLR a ostatních např. evropských zemí. Výjimkou jsou velké kontrakty velkých firem, které podnikají v Číně a potřebují politickou podporu. Ani těm však čínská vláda nezaručuje zisk.

Tato stať prezentuje názor, že **český přístup k Číně byl doposud nevěcný, pasivní, submisivní a neúčinný**. Rozhodování o čínské politice v ČR bylo ovlivněno efektivní diplomacií ČLR, která si v ČLR systematicky buduje své klientské vazby v ekonomických a politických kruzích.

Pokud český přístup neprojde kritickou analýzou a nebude změněn ve prospěch aktivní a asertivní politiky, orientované přednostně na ekonomické zájmy státu, vyvážené samozřejmými ohledy na základní civilizační hodnoty, bude série neúspěchů pokračovat. **Základním principem ve vztazích s Čínou je asertivita a ČR to ještě ne zcela pochopila**. Závěr stati doporučuje, aby tento postoj byl v české politice vůči ČLR uplatněn. Podpora lidských práv v ČLR a vlastní neoficiální kontakty s Tchaj-wanem nejsou v principu na úkor našich zájmů v ČLR, spíše opak je pravdou.

1) Česko - čínské vztahy po r. 1989

➤ **Politické kontakty** ČR (ČSFR) a ČLR na nejvyšší úrovni jsou spíše omezené, jednostranné, redukované na návštěvy ministrů.

Poslední představitel ČLR na nejvyšší úrovni (president, předseda KS, premiér), který navštívil Prahu, byl reformní tajemník Čao C'-jang v roce 1987.

Česká strana (do r. 1993 ČSFR) podnikla po roce 1989 tři návštěvy předsedy vlády (M. Čalfa, 1991; V.Klaus, 1994; M. Zeman, 1999) v ČLR a jednu na úrovni presidenta (V. Klaus,

2004). Oficiální pozvání české strany pro státní návštěvu obdobného druhu z ČLR trvá od konce 90.let. **Nepoměr** v počtu návštěv na nejvyšší úrovni **naznačuje chladný vztah Pekingů vůči ČR.**

➤ **Ekonomické vztahy** ČR a ČLR zůstávají za svými možnostmi, zejména z pohledu ČR. Přestože čínská ekonomika roste impozantním tempem (za posledních 20 let zhruba v průměru 10% růst HDP ročně), oživení kdysi významných ekonomických kontaktů s Čínou se ČR nedaří. Srovnávat současnou situaci bilaterálních hospodářských vztahů s dobou komunismu však zavání anachronismem, podmínky se podstatně změnily.

ČLR po roce 1989 sama **vypověděla** dosavadní **praxi barterové obchodní výměny** a požadovala změnu na standardní obchod ve volně směnitelných měnách. České podniky se od té doby nedokázaly v tvrdé konkurenci v tržním prostředí v ČLR prosadit – cenami, kvalitou, flexibilitou, propagací, obchodní diplomacií. České zboží navíc provází pověst čehosi málo známého, méněcenného, spojeného s tradicí sovětského bloku (s výjimkou některých dodávek pro potřeby armády). Ztráta českého *image* je v Číně věcí módy, generační změny, vývoje.

➤ **Vstřícná stanoviska ČR ve vztahu s ČLR: v politice i ekonomice**

- ČSSR byla jednou z prvních zemí, které v r. 1949 uznaly ČLR.
- ČR uznává princip „jedné Číny“ ve vztazích ČLR s Tchaj-wanem (obdobně též země EU)
- ČR podpořila vstup ČLR do WTO, aniž by využila této příležitosti během bilaterálních jednání k uplatnění vlastních požadavků. Toto lze považovat za **zásadní a největší chybu české ekonomické politiky vůči ČLR.**
- ČR podpořila uspořádání olympijských her v Pekingu v roce 2008
- Alternativní návrh řešení Kosovské krize (tzv. Česko-řecká iniciativa) byl podepsán v Pekingu, ačkoliv ČLR zastávala výrazně porsrbkou pozici a odmítala intervenci NATO v bývalé Jugoslávii; ČR tímto postupovala vůči spojencům NATO problematicky
- ČR **zcela otevřela cestu levným importům z Číny**, které se staly jednou z příčin neúměrného nárůstu deficitu ve vzájemném obchodu
- ČR bez výhrad akceptuje konkurenci zboží z ČLR, která likviduje některá výrobní odvětví (kožedělný, obuvnický a textilní průmysl) a přispívá k nárůstu nezaměstnanosti. ČR vyvezla např. obuvnické stroje do ČLR a současně otevřela trh pro dovoz obuvi z ČLR.
- ČR umožnila pobyt a podnikatelské aktivity čínských občanů v ČR v míře přesahující podstatně možnosti občanů ČR v ČLR
- Až do konce 90. let ponechávala ČR v platnosti služební zvláštní pasy ČLR, které byly zneužívány pro praktiky ilegální migrace

2. Obchod nebo lidská práva ?

➤ V bilaterálních vztazích jsou podstatnými tématy ekonomika, problém Tchaj-wanu a lidských práv a vízová politika ČR. **Česká strana má jasné priority v Číně, ale neumí je prosadit.** Přestože hlavním motivem české politiky v Číně je ekonomický profit, **v ekonomické politice ČR vystupuje pasivně.**

Jaká je **souvislost mezi politickou a ekonomickou rovinou** v bilaterálních vztazích ČR s ČLR ?

Existence plurální demokracie v ČR není pro Peking žádnou podstatnou překážkou. Demokracie v ČR umožňuje, aby demokratické politické síly a část veřejnosti zastávaly kritické postoje vůči Pekingu v důsledku porušování lidských práv v ČLR. **Relevance** této

skutečnosti je však pro ČLR omezená v porovnání s chováním USA, EU, Západu obecně a významných států v Asii (např. rezoluce Parlamentu EU, Kongresu USA, národních parlamentů, vystupování politiků, Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, nevládních organizací). ČR není v podpoře lidských práv v ČLR významná.

➤ **Lidská práva nebyla nikdy hlavním tématem české politiky vůči ČLR.**

Aktivity presidenta Havla, Senátu a několika osobností a nevládních organizací stály mimo hlavní proud české politiky vůči Peking. Čínská strana si snad ne zcela uvědomila, že v ČR není presidentský systém a že vykonavatelem vlády je kabinet. Důvodem možného podráždění ČLR je emoce vyvěrající z úzkoprsého nacionalismu a pocitu převahy nad malou zemí.

Sama rozdílnost politických kultur ČR (ČSFR) a ČLR není na překážku bilaterálních vztahů (běžně též EU - ČLR).

Během všech setkání na úrovni předsedů vlád ČR a ČLR obě strany výslovně **potvrdily, že nebudou spojovat rozdílné politické názory se vzájemnými ekonomickými záležitostmi.** V praxi by to ani nebylo snadno proveditelné. Podle mých vlastních průzkumů (interview s obchodními zástupci, diplomaty, sinology) **není znám případ jediného projektu** (v případě seriózního zájmu, nikoliv nezávazného jednání), který by čínská strana odřekla z politických důvodů. To ovšem nevyvrací možnost zpolitizování velkých projektů, na kterých měla česká strana eminentní zájem (dostavba elektrárny v Šen-tchou).

3. Slabiny české pozice

- **Česká strana hledá chyby na své straně** („*Havel pozval dalajlámu*“, kontakty s Tchaj-wanem, podpora V. Havla pro přijetí Tchaj-wanu do OSN), vyvozuje chybné závěry a neuvědomuje si, že každý projev může být považován i za nástroj nátlaku. Peking takováto dilemata neřeší a chová se jen asertivně. Trh pro české zboží neotevře, vyjednávání o dostavbě elektrárny v Šen-tchou dovede až k ceně na úroveň nákladů a za český (výhodný) úvěr, o pasivní radiolokátory Věra má zájem a dokáže lobbovat.
- V ČR je **silná pro-čínská loby**, která přeceňuje ekonomické možnosti ČLR, její část dokonce spatřuje v současné Číně alternativu k demokratickému kapitalismu. Tyto názory jsou nevěčné a naprosto nerealistické.
- Demokratický systém v ČR umožňuje čínským diplomatům aktivně vystupovat na půdě českého parlamentu, případně navazovat kontakty s představiteli různých politických směrů, nejen levicových - stejně jako jinde ve světě. Podobné možnosti česká strana v ČLR nemá, obdoba pročeské lobby v ČLR neexistuje.
- Pročínské síly v ČR cítí potřebu kompenzovat názory těch, kteří vidí Čínu kriticky. „*Čínu je třeba si získat*“ (svádění), „*Je třeba vidět Čínu čínskýma očima*“ (konformita, submisivita) - potom nám dá zakázky. Nedala nám nic, v ČLR se nic nedává.
- Čínský zastupitelský úřad vysílá dvou a více členné delegace, které navštěvují vládní i nevládní organizace a tlumočí jim oficiální stanoviska čínské vlády s úmyslem ovlivnit jejich rozhodování. Tento způsob diplomacie hraničí s nátlakem. Jiným příkladem je oficiální demarše ČLR určená MZV ČR, žádající odsoudit přijetí zákona o referendu na Tchaj-wanu (přijaté většinou tchajwanského – demokraticky zvoleného parlamentu).

- České podniky hledají partnery mezi státními podniky v ČLR, které mají transformační potíže a stále těžší přístup k úvěrům v důsledku úbytku státní podpory.
- Nejznámější a největší společné podniky *Hunan DESTA* a *Škoda Jinma*, které vznikly v polovině 90. let, do pěti let zkrachovaly. Existují však i příklady podniků malých, založených bez vládní podpory, které se prosadit dokázaly, klíčovým problémem vždy byl **odbyt**. K neúspěšnějším projektům patří takové, které mají zajištěný prodej, zejména mimo území ČLR. Platí tedy pravidlo, že **není důležité v Číně investovat, ale prodávat** (mj. též stanovisko Czech Trade). Státní podpora českým projektům nebyla příliš (v případě *Hunan DESTA*, *Škoda Jinma* – vůbec nic) platná, spíše urychlila vznik ukvapených projektů.
- **Nerovné podmínky v hospodářských vztazích ČR a ČLR.** ČLR praktikuje **ochranářskou** politiku (*přímo* - cla, kvóty, licence, *nepřímo* - místní licence, regionální lobby, kartelové dohody, ekonomický nacionalismus, výhoda vlastního prostředí, personální politika, osobní konexe, podnikatelské mafie atd.), **ČR liberální**. České podnikatelské subjekty v Číně musí mít povinně čínské partnery, existuje celá řada byrokratických omezení, například povinný vklad u čínské banky, dispoziční právo čerpat z účtu je podmíněno souhlasem čínskému partnera, výhradní právo distribuce zboží pro čínské firmy, existence státních monopolů v oblasti bankovníctví, pojišťovnictví, telekomunikací atd. Po vstupu do WTO se tato pravidla budou postupně upravovat.
- **Dopady levných importů z Číny na české výrobce nebyly systematicky (případně vůbec) monitorovány**, ani v případě Ministerstva průmyslu a obchodu (MPO), ani u odborů. Přitom český textilní, obuvnický a kožedělný průmysl zaznamenává očividný úpadek. Není tajemství, že čínské subjekty vykazují nižší výrobní ceny při proclívání a že daňové odvody za prodej čínskému zboží se ztrácí v netransparentním prodeji na trzích. K nejvíce postiženým odvětvím patří zejména textilní a kožedělný průmysl. Podle ATOK (Asociace výrobců textilního, oděvního a kožedělného zboží) v ČR **neexistuje politická vůle** omezit nekorektní způsoby dovozu zboží z rozvojových zemí (nejen z ČLR).
- ČR umožňuje čínským občanům s povolením k pobytu založit tři podniků s.r.o, bez dalších omezení. **Příliv levného zboží z Číny není (podstatně) limitován** neúměrnou výší cel ani dovozními kvótami. Ve vzájemném srovnání podmínek pro obchodní výměnu se český liberální přístup jeví jako nepochopitelný. **Český obchodní deficit** od konce 90. let narůstá téměř exponenciálně.

➤ **Pasivní a aktivní politika a její efektivita**

není měřena počtem návštěv a postavením jejich aktérů, ale **dosaženými výsledky**. Z hlediska efektivity existuje **evidentní převaha čínské strany v hospodářských vztazích a v diplomacii**.

Příklad: Zahraniční výbor parlamentu ČR svolil s návštěvou čínské delegace ve skandálně nevhodném termínu 3.6.2004 (den před výročí násilného potlačení prodemokratických demonstrací v ČLR v r. 1989), ale nezdržel se nevhodných výroků o masakru na náměstí Tchien-an-men. Tento přístup charakterizuje úroveň českého vystupování: neodmítnutí setkání v nevhodném termínu (submisivita, nedostatek sebevědomí) a současně neschopnost taktního chování. Druhým poznatkem je, že si čínská strana už dokáže zařídit i přijetí v českém parlamentu v takto citlivém termínu.

Ani jedna z českých vládních návštěv ČLR nedojednala změny v nerovných obchodních podmínkách, ačkoliv jde o téma systémově nejdůležitější. Při těch příležitostech posvěcené velké projekty se ukázaly většinou jako ztrátové. Státní návštěvy ČR tedy vyzněly

jako reprezentativní kompars pro zřízení individuálních projektů, ze kterých profitovala čínská strana. Obnovit českou prestiž v Číně potrvá desetiletí.

4) Doporučení:

Nikoliv **submisivita** kompenzovaná konfrontací a netaktností, ale zdvořilost, jasné vědomí vlastních priorit a **asertivita** jsou jediným správným postojem, který budí respekt partnera.

Empiricky lze od roku 1989 doložit, že **submisivita** v ekonomických záležitostech byla **kontraproduktivní**.

- **Ekonomické zájmy jsou jasnou prioritou české strany.** Pak je třeba se tak chovat, vznést **elementární požadavky a nečekat, že podřízenost bude odměněna.** Číňané jsou asertivní, na obdobné jednání jsou zvyklí, zejména ve finančních záležitostech.
- Vytvořit **jednotnou koncepci ekonomických zájmů – na úkor individuálních lobbystických zájmů** několika firem. Dokud se tak nestane, bude pokračovat dosavadní praxe chaotického a pasivního přístupu bez efektu, případně dokonce dalších ztrát.
- Požadavek **jednotného názoru a jednotné koncepce** ve vztazích s Čínou je v demokratickém státě těžko myslitelný i proveditelný (lidská práva, Tibet, Tchaj-wan). **V ekonomických záležitostech** by to však problém být neměl.
- Zavést **opatření na ochranu českého trhu, jakýmkoliv možným způsobem** – za účelem zvýšení státních příjmů (v rámci obecně úsporných opatření státu) a vytvoření protitlaku vůči čínské straně. Analyzovat dopady importů z ČLR (odborníci, finance, celní úřad), plošně a důsledně stanovit minimální dovozní ceny (nejen u vybraných položek), zpřísnit celní a finanční kontroly, vyškolit personál. K řešení je žádoucí součinnost Ministerstva financí a Ministerstva průmyslu a obchodu.
- S případným uvolněním vízové politiky pro potřeby turistiky by ČR měla **stanovit podmínky zvýhodňující české subjekty** (cestovní kanceláře, poskytovatele ubytování, catering). Z turismu by jinak mohly profitovat převážně čínské firmy. Víza by měla být udělována po zaplacení vratného depozitu, povinně uloženého u českých bank. Je třeba zamezit zneužití turistiky čínskými organizacemi pro ilegální migraci (tzv. „had“).
- **Vstupem do EU posílil význam ČR,** vystupovat sebevědoměji a klást si podmínky. Postupovat společně s členy EU. ČLR získala díky svým politickým kontaktům v ČR (zejména KSČM) své podporovatele a informátory v Evropském parlamentu.
- **Nevzdávat se vlastní interpretace sporných problémů** - Tchaj-wanu, autonomie Tibetu a lidských práv, byť nejsou pro ČR politicky prvořadé. Tato témata není třeba vynášet do popředí, ale také není nutno na ně rezignovat, zejména ne iniciativně a okázale (např. během státní návštěvy). Úroveň EU a činnost nevládních organizací (českých i mezinárodních) je vhodnou platformou.
- **Rozvíjet všestranné styky s Tchaj-wanem** až do míry obhajitelné před ČLR. Tchaj-wan není jen investorem v ČR (po Japonsku druhý nejvýznamnější z Asie), ale také možným **kontaktem do prostředí ČLR.** ČR by se měla aktivněji zajímat, zda reintegrace ČLR s Tchaj-wanem probíhá na základě nepoužití násilí a vzájemného souhlasu **Číňanů žijících na obou stranách Tchajwanského průlivu.**
- Problém **lidských práv v Číně** lze interpretovat jako **záležitost věcnou a praktickou,** stranou politické konfrontace. Čínští občané v ČR mají možnost zakládat vlastní občanská sdružení nebo se také obracet na české a mezinárodní organizace na ochranu lidských práv (děje se tak). **Obecná a právní rovina problému lidských práv** (soudnictví, legislativa, ombudsman, nevládní organizace, sociologický výzkum) je přijatelnou platformou pro jednání s čínskou stranou. S žádostí o propuštění disidentů dle jmenného seznamu česká strana sama (na vládní úrovni) nedosáhne výsledku. Podpořit společné aktivity EU a OSN.

- Zakořeněný postoj podřízenosti vůči Číně nelze snadno překonat (mýtus „*nutno vidět Čínu čínskýma očima*“). Náklonnost české levice vůči ČLR je naivní, současná ČLR je v podstatě pravicovou diktaturou jedné strany s těžko přijatelnou úrovní sociální péče a alarmujícím stavem životního prostředí. **Podpora akademického výzkumu** se zaměřením na **společenské vědy** by české sinologii prospěla. Chybí akademické výstupy, interpretaci soudobých čínských reálií suplují amatéři, často politicky exponovaní, či podléhající vlivu čínské diplomacie.